

ความหลากหลายของวิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัว
ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

Diversified Community Enterprises in Nong-Hua-Wua Community,
Tambon Khok-Si, Muang District, Khon Kaen Province

เจิมขวัญ วรยศ¹ ยศ บริสุทธิ์² และชลาธร จูเจริญ³

Jermkwan Worrayat, Yos Borisutdhi and Chalathon Choocharoen

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดความหลากหลายของวิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัว ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยใช้กรอบประเด็นหัวข้อย่อยเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลมือสองจากแผนพัฒนาการเกษตร แผนพัฒนาหมู่บ้าน เอกสารที่เกี่ยวข้อง พร้อมกับรวบรวมข้อมูลมือหนึ่ง โดยการสังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม จากเจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการและสมาชิกวิสาหกิจชุมชน 5 แห่ง ในบ้านหนองหัววัว ระยะเวลาในการรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนกรกฎาคม 2559 ถึงเดือนมิถุนายน 2560 และวิเคราะห์ข้อมูลตามหลัก 3 ประการ ได้แก่ การจัดระเบียบข้อมูล แสดงข้อมูล และการหาและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งผลการศึกษา พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้บ้านหนองหัววัวเกิดความหลากหลายของกิจการวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย (1) ปัจจัยด้านสมาชิก ที่สำคัญคือ ความสามัคคีของคนในชุมชน (2) ปัจจัยด้านวิสาหกิจชุมชน คือการเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ร่วมกัน และ (3) ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การมีแหล่งความรู้ภายในหมู่บ้าน และการได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก ดังนั้น เพื่อเป็นการสนับสนุนการสร้างเศรษฐกิจฐานรากและการพึ่งตนเองของชุมชน ทั้งนี้หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชนหรือสมาชิกในชุมชน สามารถนำผลการศึกษาไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการส่งเสริมและพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชนให้มีความหลากหลายภายในชุมชน

คำสำคัญ : สถาบันเกษตรกร หมู่บ้าน เศรษฐกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน การพึ่งตนเอง การจัดการวิสาหกิจชุมชน

Abstract

The purpose of this study was to determine the factors that contribute to the diversification of community enterprises in Nong-Hua-Wua community, Tambon Khok-Si, Muang district, Khon Kaen province. This study employed sub-topics framework to collect secondary data from agricultural development plans, village development plans, related documents, together with primary data obtained by observation, interviews, and group discussions with authorities, community leaders, village committees, and committees as well as members of five community enterprises in Nong-Hua-Wua. The data were collected from July 2016 to June 2017 and were analyzed based on three ways: organizing data, displaying data, and finding and validating accuracy of conclusions. The results revealed that three key factors affecting variety of community enterprises in Nong Hua Wua Nong-Hua-Wua community were composed of (1) member factor; especially, the harmony of the people in the community, (2) community

¹ สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 4 อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40260

² คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

³ คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900

enterprise factor in the awareness of mutual benefits, and (3) environmental factor namely knowledge sources in the village, as well as promotion and support from individuals or external agencies. Consequently, in order to support local economy and community self-reliance, relevant agencies and related officials, community leaders, or community members should used and applied the results of this study as a fundamental information to promote and develop community enterprises to diversify community enterprises.

Keywords: farmer institution, villages, community economy, community business, self-reliance, community enterprises management

คำนำ

วิสาหกิจชุมชน เป็นการประกอบกิจการของชุมชนเพื่อดำเนินการผลิตสินค้าหรือบริการ โดยมีเป้าหมายในการสร้างรายได้และการพึ่งพาตนเอง ปัจจัยการผลิต ได้แก่ ทุน แรงงาน การบริหารจัดการ เป็นของชุมชน ผลิตรภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากวัตถุดิบภายในชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ ประกอบภูมิปัญญาท้องถิ่น และผสมผสานกับภูมิปัญญาสากลก่อให้เกิดองค์ความรู้สู่การฝึกฝนและพัฒนาเป็นนวัตกรรมของชุมชน จนสามารถนำออกสู่ตลาดภายนอกได้ (อภิสิทธิ์ และ ศุภลักษณ์, 2554)

สำหรับประเทศไทย มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยการยกระดับจากกลุ่มเกษตรกรเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยการดำเนินการดังกล่าว สอดคล้องตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ที่มุ่งส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากและการพึ่งตนเองของชุมชน โดยวิสาหกิจชุมชนบางแห่งสามารถดำเนินกิจการได้ตามวัตถุประสงค์ และสามารถพึ่งตนเองได้ โดยจากการศึกษาเบื้องต้น พบว่า ในปี พ.ศ. 2560 มีจำนวนวิสาหกิจชุมชน 82,898 แห่ง (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2560) ซึ่งดำเนินกิจการอยู่ในหมู่บ้านทั่วประเทศจำนวน 75,032 หมู่บ้าน (กรมการปกครอง, 2560) โดยหากเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างจำนวนวิสาหกิจชุมชนกับจำนวนหมู่บ้าน คิดเป็นสัดส่วนประมาณ 1:1 ซึ่งกรณีนี้สอดคล้องกับข้อมูลจำนวนวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดขอนแก่น ที่มีจำนวน 2,686 แห่ง (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2560) และในจำนวนนี้ ดำเนินกิจการอยู่ในหมู่บ้านทั่วทั้งจังหวัดขอนแก่น 2,331 หมู่บ้าน (กรมการปกครอง, 2560) ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีจำนวนหมู่บ้าน 14 หมู่บ้าน (กรมการปกครอง, 2560) และภายในตำบลโคกสีมีวิสาหกิจชุมชนดำเนินกิจการอยู่จำนวน 23 แห่ง (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2560) โดยหากเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างจำนวนวิสาหกิจชุมชนกับจำนวนหมู่บ้าน คิดเป็นสัดส่วนประมาณ 1:1

สำหรับกรณีสถานหนองหัววัว เป็นชุมชนไม่ใหญ่ มีจำนวนครัวเรือนเพียง 129 ครัวเรือน แต่พบว่า มีวิสาหกิจชุมชนดำเนินกิจการอยู่จำนวน 5 แห่ง โดยแต่ละแห่งเกิดจากพัฒนาการของกลุ่มเกษตรกรจนเป็นวิสาหกิจชุมชน ต่อขยายกิจการจาก 1 แห่ง เป็น 5 แห่ง และแต่ละแห่งมีประเภทกิจการแตกต่างกัน ซึ่งแตกต่างจากหมู่บ้านแห่งอื่นที่มีจำนวนวิสาหกิจชุมชนเพียง 1-2 แห่ง หรือหมู่บ้านบางแห่งไม่มีวิสาหกิจชุมชนดำเนินกิจการอยู่เลย ซึ่งจากสภาพความหลากหลายของวิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัวซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็ก จึงเกิดความคิดริเริ่มในการศึกษาโดยมีคำถามวิจัยว่า บ้านหนองหัววัวเป็นชุมชนขนาดใหญ่ แต่ทำไมหลากหลายด้วยวิสาหกิจชุมชน นั้น ผลการศึกษา โดยมิตถุประสงค์เพื่อศึกษา ปัจจัยที่ทำให้เกิดความหลากหลายของวิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัว ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งคำตอบที่ได้จากการศึกษานี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน หรือผู้นำชุมชนเอง สามารถนำไปเป็นบทเรียนในการส่งเสริมและพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชนให้มีความหลากหลายภายในชุมชนเดียวกัน อันเป็นส่วนหนึ่งของการเสริมสร้างเศรษฐกิจระดับฐานรากและการพึ่งตนเอง ให้สอดคล้องตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548

วิธีการวิจัย

1. พื้นที่ศึกษา

จากการศึกษาเบื้องต้น เกี่ยวกับจำนวนหมู่บ้านและจำนวนวิสาหกิจชุมชนทั่วประเทศไทย จังหวัดขอนแก่น และในตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีสัดส่วนจำนวนวิสาหกิจชุมชนต่อจำนวนหมู่บ้าน คิดเป็นสัดส่วนประมาณ 1:1 แต่สำหรับกรณีบ้านหนองหัววัว ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีจำนวนวิสาหกิจชุมชนดำเนินกิจการอยู่จำนวน 5 แห่ง จึงเป็นที่มาในการเลือกศึกษาในพื้นที่บ้านหนองหัววัว ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

2. การรวบรวมข้อมูล

2.1 การศึกษาบริบทชุมชนและพัฒนาการของวิสาหกิจชุมชนในหมู่บ้าน: ดำเนินการโดยเริ่มต้นจากการสร้างกรอบประเด็น (sub-topics) เพื่อเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล (ยศ, 2558) จากนั้นทำการรวบรวมข้อมูลมือสอง (secondary data) ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลมือหนึ่ง (primary data) โดยการสัมภาษณ์ ผู้รู้ (key informants: KIs) คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน จำนวน 7 คน พร้อมทั้งการสังเกตและสำรวจบริบทของชุมชน โดยการศึกษาดำเนินการในช่วงเดือนกรกฎาคม 2559 ถึงมกราคม 2560

2.2 การศึกษาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนและความหลากหลายของวิสาหกิจชุมชน: นำผลการศึกษาจากขั้นตอนที่ 2.1 และองค์ประกอบของความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (UNU-IHDP, 2012) มาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างกรอบประเด็นเพื่อเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล (ยศ, 2558) จากนั้นทำการรวบรวมข้อมูลมือสองที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลมือหนึ่ง โดยการสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการ จำนวน 5 คน และสัมภาษณ์กลุ่มย่อยรวมถึงสนทนากลุ่มกับคณะกรรมการและสมาชิกวิสาหกิจชุมชน 5 แห่ง จำนวน 21 คน พร้อมทั้งสังเกตและสำรวจบริบทของวิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการศึกษาในเดือนกุมภาพันธ์ 2560 ถึงพฤษภาคม 2560

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลจากบริบทชุมชน พัฒนาการของวิสาหกิจชุมชน การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ความหลากหลายของวิสาหกิจชุมชน ตามหลัก 3 ประการ (ชาย, 2550) เพื่อหาปัจจัยที่ทำให้บ้านหนองหัววัวเกิดความหลากหลายของกิจการวิสาหกิจชุมชน

ผลการวิจัยและวิจารณ์

1. บริบทชุมชนบ้านหนองหัววัวและพัฒนาการของวิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัว

บ้านหนองหัววัว หมู่ 6 ตั้งอยู่ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น อยู่ห่างจากอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น ไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 20 กิโลเมตร (Figure 1) หมู่บ้านมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีพื้นที่หมู่บ้าน ประมาณ 1,711 ไร่ แบ่งออกเป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย ประมาณ 25 ไร่ พื้นที่สำหรับเพาะปลูกข้าวและปลูกพืช ประมาณ 1,378 ไร่ และเป็นพื้นที่อื่น ประมาณ 308 ไร่ ซึ่งในปี 2559 มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 129 ครัวเรือน โดยมีประชากรรวม 577 คน (ชาย 274 คน และหญิง 303 คน) ในจำนวนนี้ 93 ครัวเรือนประกอบอาชีพในภาคการเกษตรเป็นหลัก และ 36 ครัวเรือนประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรเป็นหลัก ระบบสาธารณูปโภคภายในหมู่บ้านมีไฟฟ้าและระบบน้ำใช้ในการอุปโภคใช้น้ำประปาหมู่บ้านทุกครัวเรือน และมีสาธารณูปโภคอื่นเข้าถึงชุมชนพอสมควร เช่น บริการโทรศัพท์มือถือ ร้านค้า ศูนย์สาธิตการตลาด เป็นต้น ในหมู่บ้านใช้ภาษาอีสานเป็นภาษาในการสื่อสาร ทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธโดยมีศาสนสถานประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง และมีประเพณี ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นประเพณีประจำหมู่บ้านเช่นเดียวกับชุมชนอีสานทั่วไป

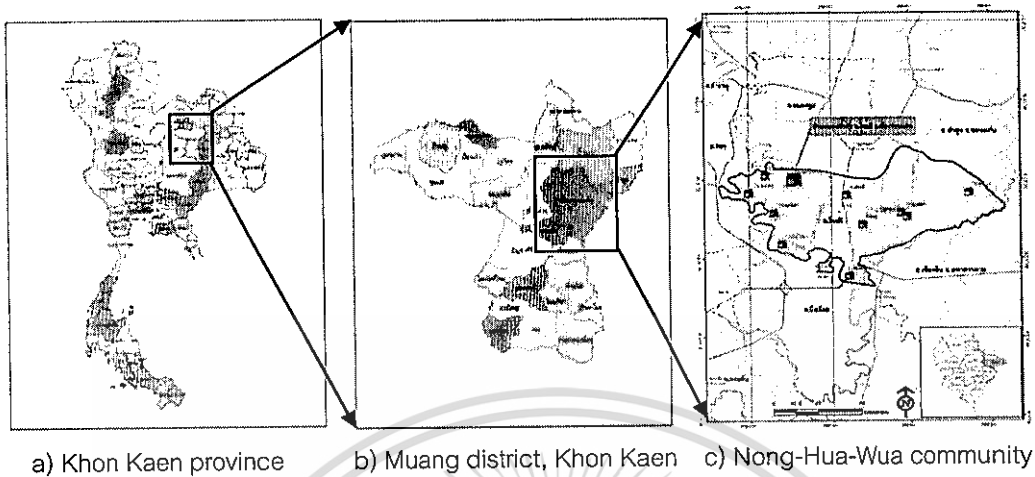

Figure 1 Map of Nong-Hua-Wua community.

พัฒนาการของวิสาหกิจชุมชนทั้ง 5 แห่ง ในบ้านหนองหัววัว จากการศึกษาสามารถจำแนก ได้ 3 ระยะ โดยในแต่ละระยะมีลำดับพัฒนาการจากระยะก่อนเกิดกลุ่มเกษตรกรจนถึงระยะที่กลุ่มเกษตรกรจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ทั้ง 5 แห่ง ดังนี้

ระยะที่ 1 ระยะก่อนการรวมเป็นกลุ่มเกษตรกร (พ.ศ. 2526 - พ.ศ. 2528): ในอดีต สภาพพื้นที่ทำการเกษตรของประชาชนในบ้านหนองหัววัวมีแหล่งน้ำสาธารณะเพียงพอใช้ในการเกษตรตลอดทั้งปี ประชาชนในหมู่บ้านจึงปลูกข้าวและปลูกพืชผักเป็นอาชีพหลัก และเลี้ยงเป็ดเป็นอาชีพเสริม ต่อมาในปี พ.ศ. 2526-2528 หน่วยงานภายนอกได้ส่งเสริมให้เกษตรกรในหมู่บ้านผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีเพื่อจำหน่าย จนมีจำนวนเกษตรกรสนใจเข้าร่วมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เพิ่มจำนวนขึ้นทุกปี

ระยะที่ 2 ระยะการรวมเป็นกลุ่มเกษตรกร (พ.ศ. 2529 - พ.ศ. 2535): ในปี พ.ศ. 2529 เกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในหมู่บ้านรวมกลุ่มจัดตั้งเป็น *กลุ่มเกษตรกรผู้จัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว* ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขึ้นพันธุ์ขยายเพื่อจำหน่าย ซึ่งในขณะนั้นเป็นกลุ่มเกษตรกรกลุ่มแรกและกลุ่มเดียวที่มีในหมู่บ้าน ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 มีตัวแทนกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวได้เข้าร่วมการอบรมรับความรู้ด้านการอบรมวิทยุในชุมชนจากหน่วยงานภายนอก และได้นำความรู้ดังกล่าวมาส่งเสริมเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินและปัญหาเงินลงทุนในการทำการเกษตรของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้จัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์และเกษตรกรในหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2534 จนต่อมาในปี พ.ศ. 2536 เกษตรกรจากกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวจึงได้รวมกลุ่มจัดตั้งเป็น *"กลุ่มออมทรัพย์"* เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกออมเงินและช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกและเกษตรกรในหมู่บ้านที่ประสบปัญหาหนี้สินและเงินลงทุนในการทำการเกษตร เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภายนอก ได้เข้ามาส่งเสริมความรู้และสนับสนุนเงินลงทุนให้แก่เกษตรกรในหมู่บ้านเพื่อประกอบอาชีพเสริมรายได้ ลดรายจ่าย เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินในครัวเรือน โดยจัดอบรมให้ความรู้ในการประกอบอาชีพเสริมแก่เกษตรกรและประชาชนในหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรกรหลายกลุ่มในหมู่บ้านได้นำความรู้มาสร้างเป็นอาชีพเสริมรายได้ รวมถึง *"กลุ่มไข่เค็มตริตรส"* ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่รวมกันตัวกันเพื่อผลิตไข่เค็มจากไข่เป็ดซึ่งเป็นวัตถุดิบที่มีในหมู่บ้านเพื่อเป็นอาชีพเสริมรายได้ในครัวเรือน

ระยะที่ 3 ระยะการยกระดับกลุ่มเกษตรกรเป็นวิสาหกิจชุมชน (พ.ศ. 2549 - พ.ศ. 2557): ในปี พ.ศ. 2549 กลุ่มเกษตรกรผู้จัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มไข่เค็มตริตรส ยังคง

ดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ และได้จดทะเบียนเป็น **วิสาหกิจชุมชนผู้จัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว วิสาหกิจชุมชนออมทรัพย์ และวิสาหกิจชุมชนไข่เค็มตรีส** พร้อมทั้งได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนกิจการจากหน่วยงานภายนอกอย่างต่อเนื่อง จนในปี พ.ศ. 2551 หน่วยงานภายนอก ได้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนให้สตรีในหมู่บ้านประกอบอาชีพเสริมรายได้ในครัวเรือน จนเกิดกลุ่มสตรีขึ้นเป็นจำนวนมากรวมถึง **กลุ่มทอผ้า และ กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร** ซึ่งเป็นกลุ่มสตรีที่มีพื้นฐานความรู้ในการผลิตจากภูมิปัญญา บรรพบุรุษ บุคคลในครัวเรือน และจากคนในหมู่บ้าน ทั้งสองกลุ่มดำเนินกิจกรรมการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่อเนื่องจนถึงปี พ.ศ. 2555 และต่อมาได้จดทะเบียนเป็น **วิสาหกิจชุมชนแม่บ้านทอผ้าสี่ธรรมชาติ และ วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร** ในปี พ.ศ. 2557 ตามลำดับ (Figure 2)

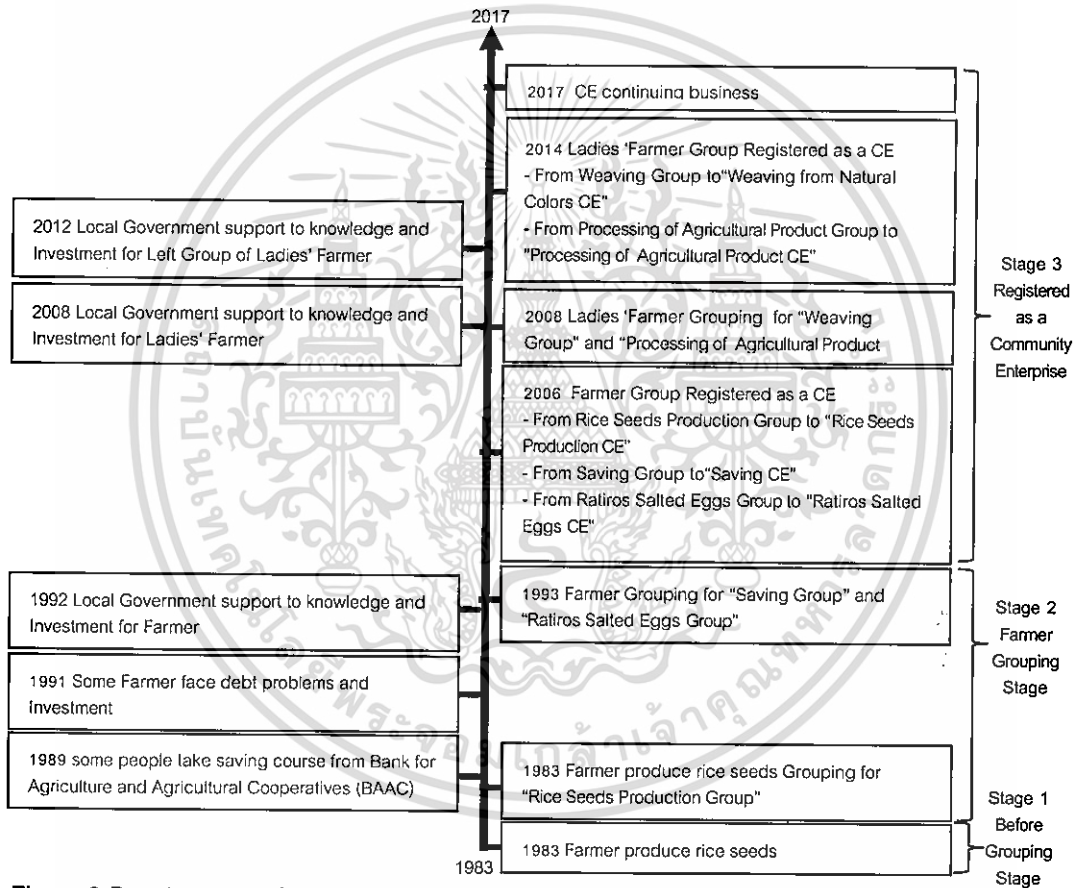

Figure 2 Development of community enterprise's Nong - Hua - Wua community.

การส่งเสริมและสนับสนุนกิจการวิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัวจากหน่วยงานภายนอก พบว่าวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านทอผ้าสี่ธรรมชาติ และวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ได้รับการส่งเสริมกิจการและได้เรียนรู้การผลิตผ้าทอมือและการผลิตขนม เพิ่มเติมในระยะเริ่มต้นก่อตั้งกลุ่มเกษตรกร จนจดทะเบียนจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นการใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นเป็นหลัก ส่วนวิสาหกิจชุมชนผู้จัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว วิสาหกิจชุมชนไข่เค็มตรีส และวิสาหกิจชุมชนออมทรัพย์ ได้รับการส่งเสริมกิจการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การผลิตผลิตภัณฑ์หรือบริการ จากหน่วยงานภายนอก ในระยะภายหลังการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน

2. บริบทวิสาหกิจชุมชนและสภาพการดำเนินกิจการของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งในบ้านหนองหัววัว

2.1 บริบทของวิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัว

วิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัว มีการบริหารงานและบริหารกองทุนโดยคณะกรรมการที่มีจำนวนตั้งแต่ 4-9 คน ซึ่งคณะกรรมการมาจากการเลือกโดยสมาชิก มีข้อบังคับหรือข้อตกลงที่ใช้ในการดำเนินงานร่วมกัน จำนวนสมาชิกแต่ละแห่งมีจำนวน 12-95 คน ซึ่งวิสาหกิจชุมชน 2 แห่งที่มีจำนวนสมาชิกจำนวนมากกว่า 30 คน คือวิสาหกิจชุมชนผู้จัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และวิสาหกิจชุมชนออมทรัพย์ มีการแบ่งสมาชิกออกเป็นกลุ่มย่อยเพื่อให้คณะกรรมการดูแล วิสาหกิจชุมชนที่มีจำนวนสมาชิกน้อยกว่า 30 คน คือวิสาหกิจชุมชนไข่เค็มตรรส วิสาหกิจชุมชนแม่บ้านทอผ้าสีธรรมชาติ และวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร วิสาหกิจชุมชนทุกแห่งมีเงินทุนหมุนเวียนมาจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์หรือผลกำไร จากการดำเนินงาน รวมถึงการได้รับการสนับสนุนเงินลงทุนจากหน่วยงานภายนอก

2.2 สภาพการดำเนินกิจการของวิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัว

วิสาหกิจชุมชนในบ้านหนองหัววัว ที่ยังคงดำเนินกิจการในปัจจุบัน มีจำนวน 5 แห่ง แต่ละแห่งมีสภาพการดำเนินกิจการที่แตกต่างกัน ดังนี้ 1) **วิสาหกิจชุมชนผู้จัดทำแปลงขยายพันธุ์เมล็ดข้าว** ดำเนินกิจการผลิตและจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าว และเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี มีคณะกรรมการดำเนินงานจำนวน 9 ราย สมาชิกจำนวน 59 ราย ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนจำนวน 120,000 บาท 2) **วิสาหกิจชุมชนไข่เค็มตรรส** ดำเนินกิจการผลิตไข่เค็ม มีคณะกรรมการดำเนินงานจำนวน 8 ราย สมาชิกจำนวน 20 ราย ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนจำนวน 40,000 บาท 3) **วิสาหกิจชุมชนออมทรัพย์** ดำเนินกิจการด้านการบริการ โดยเป็นสถาบันการเงินภายในหมู่บ้าน มีคณะกรรมการดำเนินงานจำนวน 8 ราย มีสมาชิกจำนวน 104 ราย ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียน 2,130,000 บาท 4) **วิสาหกิจชุมชนแม่บ้านทอผ้าสีธรรมชาติ** ดำเนินกิจการผลิตผ้าทอมือย้อมสีจากธรรมชาติ มีคณะกรรมการดำเนินงานจำนวน 4 ราย มีสมาชิกจำนวน 12 ราย ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนจำนวน 10,000 บาท และ 5) **วิสาหกิจชุมชนแม่บ้านแปรรูปผลผลิตการเกษตร** ดำเนินกิจการผลิตขนมข้าวแต๋นและขนมกล้วยม้วน มีคณะกรรมการดำเนินงานจำนวน 8 ราย มีสมาชิกจำนวน 20 ราย และมีเงินทุนหมุนเวียนจำนวน 40,000 บาท (Table 1)

Table 1 Operation context of community enterprises in Nong-Hua-Wua community.

Name of Community Enterprise (CE) (Local name)	Products/Services	No. of Board (person)	No. of Member (person)	Working Capital (Thai Baht)
Rice Seed Production CE (วิสาหกิจชุมชนผู้จัดทำแปลงขยายเมล็ดพันธุ์ข้าว)	Rice Seeds	9	59	120,000
Ratiro's Salted Eggs CE (วิสาหกิจชุมชนไข่เค็มตรรส)	Salted Eggs	8	20	40,000
Saving CE (วิสาหกิจชุมชนออมทรัพย์)	Saving Services	8	95	2,130,000
Weaving from Natural Colors CE (วิสาหกิจชุมชนแม่บ้านทอผ้าสีธรรมชาติ)	Hand Woven	4	12	10,000
Processing of Agricultural Product CE (วิสาหกิจชุมชนแม่บ้านแปรรูปผลผลิตการเกษตร)	Rice Cracker and Fried Banana	8	30	40,000

3. ปัจจัยที่ทำให้เกิดความหลากหลายของกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน

บ้านหนองหัววัวซึ่งจัดเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีวิสาหกิจชุมชนดำเนินกิจการอยู่ จำนวน 5 แห่ง และแต่ละแห่งดำเนินกิจการแตกต่างกัน แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนในชุมชนขนาดเล็กเพียงแห่งเดียว โดยจากการวิเคราะห์บริบทชุมชน พัฒนาการของวิสาหกิจชุมชน บริบทวิสาหกิจชุมชน และสภาพการดำเนินกิจการของวิสาหกิจชุมชนทั้ง 5 แห่ง ทำให้ทราบว่าปัจจัยที่ทำให้บ้านหนองหัววัวเกิดความหลากหลายของกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน เกิดจากปัจจัยที่สำคัญ 3 ปัจจัยหลัก ดังต่อไปนี้

3.1 ปัจจัยด้านสมาชิกในชุมชน: สมาชิกในชุมชน เป็นปัจจัยหลักปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งในบ้านหนองหัววัวดำเนินกิจการแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจ ประองคอง และพร้อมเพรียงของคนในชุมชน ซึ่งช่วยให้กิจกรรมวิสาหกิจชุมชนดำรงอยู่บนความแตกต่างของประเภทกิจการโดยไม่ซ้ำซ้อนกับประเภทของกิจการเดิมที่มีอยู่

3.2 ปัจจัยด้านวิสาหกิจชุมชน: เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งในบ้านหนองหัววัวดำเนินกิจการแตกต่างกันนั้น เกิดจากการเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ร่วมกัน จึงทำให้วิสาหกิจชุมชนเกิดแรงจูงใจในการดำเนินกิจการที่แตกต่าง เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นจากความแตกต่างของกิจการ

3.3 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม: สิ่งแวดล้อมภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความแตกต่างของกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน โดยประกอบด้วยปัจจัยย่อย ดังนี้

1) ปัจจัยภายในชุมชน: เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างของกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน คือ การมีแหล่งความรู้ภายในชุมชน เช่น บรรพบุรุษ บุคคลในครัวเรือน บุคคลในชุมชน เป็นต้น เป็นปัจจัยที่เอื้อให้วิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งมีพื้นฐานองค์ความรู้ที่แตกต่างกันจนเกิดเป็นความแตกต่างของกิจการ

2) ปัจจัยภายนอกชุมชน: เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างของกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชน ซึ่งได้แก่ การได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเภทของกิจการ ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมการดำเนินกิจการให้วิสาหกิจชุมชนได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนได้ตรงตามประเภทกิจการตนเอง

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้น สามารถกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้บ้านหนองหัววัวเกิดความหลากหลายของกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนนั้น เกิดจากความสามัคคีของคนในชุมชนซึ่งช่วยให้กิจกรรมวิสาหกิจชุมชนดำรงอยู่บนความแตกต่างของประเภทกิจการโดยไม่ซ้ำซ้อนกับกิจการเดิมที่มีอยู่ และการเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่ช่วยให้สมาชิกและวิสาหกิจชุมชนได้รับผลตอบแทนที่เพิ่มขึ้นจากการดำเนินกิจการที่แตกต่างกัน ในขณะที่มีปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมส่งเสริมการดำเนินกิจการให้เป็นไปตามประเภทกิจการของตนเอง ซึ่งอาจกล่าววิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งในบ้านหนองหัววัวดำเนินกิจการแตกต่างกันนั้น เกิดจากปัจจัยด้านสมาชิกในชุมชนซึ่งเปรียบเสมือนปัจจัยด้านบุคคล ที่ร่วมกันดำเนินกิจการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนซึ่งเปรียบเสมือนปัจจัยด้านองค์กร โดยมีปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนและสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชน เป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความแตกต่างของการดำเนินกิจการภายในหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดหลักของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และบุคคลเรียนรู้ในด้านการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ของวิจารณ์ และ ประพันธ์ (2550) ซึ่งกล่าวว่า ถ้าองค์กรมีความสามารถในการทำงานเป็นทีมจะเกิดพลังแห่งการเสริมแรง ซึ่งหมายถึงจะต้องมีเครื่องมือหรือ “เข็มทิศ” สำหรับให้สมาชิกทำงานมุ่งเป้าไปในทางเดียวกันมุ่งมั่นผลสำเร็จอันเดียวกัน “เข็มทิศ” ดังกล่าว คือวิสัยทัศน์ (Vision) ความมุ่งมั่น (Purpose) และพันธกิจ (Mission) โดยในสภาพดังกล่าวองค์กรและสมาชิกขององค์กรยังคงดำรงความแตกต่างหลากหลายอยู่ แต่ให้พลังทั้งหมดมุ่งเป้าไปสู่การทำความสำเร็จตามวิสัยทัศน์ความมุ่งมั่นและพันธกิจร่วมกัน การเรียนเป็นทีมและการทำงานเป็นทีม

หมายความว่าสมาชิกของทีมมีความต้องการซึ่งกันและกัน แต่แต่ละคนมีอิสระเป็นตัวของตัวเองไปพร้อม ๆ กับมีความต้องการพึ่งพาเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยตระหนักว่าถ้าเรียนรู้หรือทำงานเดี่ยว ๆ ตนเองอาจเรียนรู้หรือทำงานได้ผลเท่ากับ 1 หน่วย แต่ถ้าเรียนรู้หรือทำงานเป็นทีมตนเองจะเรียนรู้หรือผลิตผลงานได้ 1.1 หน่วย หรืออาจสูงถึง 1.5 หน่วย รวมถึงปัจจัยหลายปัจจัยยังสอดคล้องกับปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และองค์ประกอบของความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (UNU - IHDP, 2012) ที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถดำเนินกิจการให้ดำรงอยู่บนความหลากหลายของกิจการได้อย่างยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากคำถามวิจัยที่ว่า บ้านหนองหัววัวเป็นชุมชนขนาดไม่ใหญ่ แต่ทำไมหลากหลายด้วยวิสาหกิจชุมชน นั้น ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความหลากหลายในชุมชนขนาดเล็กที่ทำการศึกษานี้ เกิดจาก (1) ปัจจัยด้านสมาชิก คือ ความสามัคคีของคนในชุมชน (2) ปัจจัยด้านวิสาหกิจชุมชน คือ การเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ร่วมกัน และ (3) ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การมีแหล่งความรู้ในหมู่บ้าน การได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก

ดังนั้น เพื่อให้การส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่สนับสนุนการสร้างเศรษฐกิจฐานรากและการพึ่งตนเอง หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน หรือสมาชิกในชุมชน สามารถนำปัจจัยจากผลการศึกษาไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความหลากหลายภายในชุมชน ซึ่งการดำเนินกิจการที่หลากหลายและแตกต่างกัน แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของชุมชนมีในการร่วมกันสร้างเศรษฐกิจฐานรากเพื่อการพึ่งตนเองของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการปกครอง. 2560. ข้อมูลทางการปกครอง. ข้อมูลพื้นฐานการปกครองท้องที่. แหล่งที่มา : https://mulit.dopa.go.th/pab/main/web_index, 18 พฤศจิกายน 2560.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2560. สรุปจำนวนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่อนุมัติการจดทะเบียน ณ วันที่ 1 มกราคม 2560. กองวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร. แหล่งที่มา : https://www.m-society.go.th/ewt_news.php?nid=18750, 18 พฤศจิกายน 2560.
- ชาย พิทธิสิตา. 2550. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548. 2548. ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 122 ตอนที่ 6 ก หน้า 1 - 20.
- ยศ บริสุทธิ. 2558. การศึกษาชุมชน: แนวคิดฐานการวิจัยและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น ๙. 609 น.
- วิจารณ์ พานิช และ ประพันธ์ ผาสุขยัต. 2550. การจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาองค์การอัจฉริยะ. สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.).
- วิศัลย์ธิดา เมตตานนท์. 2560. การจัดการความรู้ในวิสาหกิจชุมชน:ทางเลือกในการพัฒนาความสามารถในการอยู่รอด. วารสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ. 9(1):107.
- สังจะ บรรจงศิริ บุญญฤทธิ์ มุ่งจงกลาง และปาลิรัตน์ การดี. 2554. การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. แหล่งที่มา : http://e-jodil.stou.ac.th/filejodil/1_15_166.pdf. 18 พฤศจิกายน 2560.
- เสรี พงศ์พิศ. 2552ก. คู่มือทำวิสาหกิจชุมชน. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- เสรี พงศ์พิศ. 2552ข. วิสาหกิจชุมชนไม่ใช่ธุรกิจชุมชน. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ).วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก. กรุงเทพฯ: เติสันเพรส โปรดักส์.
- อภิสิทธิ์ พรหมชัย และ ศุภลักษณ์ สุวรรณขง. 2554. ความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านหัวยาน. วารสารการบริหารท้องถิ่น. 4(2): 17.
- UNU-IHDP and UNEP. 2012. Inclusive Wealth Report 2012. Measuring progress toward sustainability. Cambridge: Cambridge University Press.